

Identiteetti

Identiteetti on ihmisen omakuva, hänen käsityksensä itsestään. Identiteettiin vaikuttavat kuitenkin yksilön omien valintojen lisäksi se, millaisen käsityksen toiset muodostavat hänestä ja mihin ryhmiin hän kuuluu.

Kirjoittaja Mikko Malkavaara

15.8.2023 Elämäni käsitteet - blogi

Identiteetti on moniulotteinen käsite, jota käytetään monissa eri tarkoituksissa. Paljon käytettyjä sanoja ovat esimerkiksi identiteettikriisi ja identiteettivarkaus.

Sosiaalinen identiteetti viittaa ominaisuuksiin, jotka yhdistävät yksilön muihin ihmisiin ja yhteisöihin. Sellaisia ovat sukupuoli-identiteetti, seksuaali-identiteetti, sukupolvi-identiteetti, kansallinen identiteetti, uskonnollinen identiteetti, etninen identiteetti, ammatti-identiteetti, luokkaidentiteetti, harrastusidentiteetti, alakulttuuri-identiteetti ja niin edelleen.

Identiteettiä muovaavat tekijät muuttuvat elämän varrella ja vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Muutos on kehittymistä, johon vaikuttavat mahdollisuudet kokeilla eri asioita, erilaisten näköalojen ja mahdollisuuksien näkeminen, vastuut ja hoidetut tehtävät, ajatusmaailmoihin tutustuminen sekä kokemukset valinnoista ja vaikeuksista.

Erilaisia identiteettejä

Omaksuttu identiteetti on kuin annettu rooli, joka rakentuu muiden asettamista odotuksista. Sen mukainen toiminta on odotuksiin vastaamista. Kun ihmisellä on kypsä identiteetti, hän pystyy elämään sopusoinnussa itsensä, valintojensa ja arvojensa kanssa. Se edellyttää identiteetiltä joustavuutta ja muutoksensietokykyä.

Lääkäreillä on oma ryhmäidentiteettinsä, joka on ammatti-identiteetti, mutta voi sisältää myös muuta. Kuorolaulajilla ja painonnostajilla on samoin omansa, jotka ovat harrastusidentiteettejä. Ammatti-identiteetti sisältää sekä henkilön omat arvot ja päämäärät että käsityksen, mihin ryhmään hän haluaa kuulua. Esimerkiksi lääkäreiden ryhmäidentiteettiä yhdistävät myös pitkän historian muokkaama kollektiivinen ryhmätunne ja perinteet.

Vastaavanlainen vahva yhteisen ammatin muovaama ryhmäidentiteetti on myös esimerkiksi papeilla. Valitsemalla papin ammatin valitsee herkästi myös sen, että toisilla on vahva mielikuva henkilöstä ilman hänen tuntemistaan.

Kansallinen identiteetti ei ole välttämättä sama kuin etninen identiteetti. Kulttuuri-identiteetiksi voidaan kutsua kuulumista ryhmään, joka käyttäytyy samantapaisesti, puhuu samaa kieltä ryhmän ymmärtämin käsittein ja jonka maailmankatsomus perustuu yhteiselle arvopohjalle, menneisyydelle ja perinteille. Kulttuuri-identiteetti muuttuu ja muokkautuu jatkuvasti.

Milan Kunderan Identiteetti

Tänä vuonna kuollut, suuren osan tuotannostaan ranskaksi kirjoittanut tšekkiläinen kirjailija **Milan Kundera** (1929–2023) julkaisi vuonna 1995 teoksen, jonka nimeksi hän antoi Identiteetti.

Pienoisromaanin päähenkilöt ovat Chantal ja Jean-Marc. He ovat keski-ikäinen pariskunta, joka on pyrkinyt rajaamaan menneisyytensä mahdollisimman paljon nykyisyydestään omista syistään.

Mainostoimistossa työskentelevä Chantal ansaitsee miestään paremmin ja hänen tuloillaan heillä on mahdollisuus korkeaan elintasoon. Chantal rakastaa flirttiä ja murehtii sitä, että miehet eivät katso häntä enää. Jean-Marc on vaimoaan boheemimpi, mutta tarkka ajattelija ja havainnoija.

Chantal on kehittänyt itselleen kaksi kokonaan toisistaan poikkeavaa toimintatyyliä ja identiteettiä, työminän ja kotiminän. Sanaa identiteetti kirjassa ei juuri toisteta. Sen sijaan kysymys identiteetistä on läsnä koko ajan. Kuka minä olen, miltä minä näytän, kuka minua katsoo, kuka on minusta kiinnostunut ja kuka on ystäväni, ovat kirjan kysymyksiä.

Varsinainen kertomus alkaa siitä, kun Chantal alkaa saada salaperäisiä kirjeitä tuntemattomalta lähettäjältä. Kirjeet tai oikeastaan kirjeitä saavan Chantalin reaktiot vievät vähitellen pariskunnan parisuhteen ydinkysymyksiin. Puolihuolimattomasta toteamuksesta alkaa väärinkäsitysten sarja, joka vie identiteetin rakentumisen kysymyksiin.

Francis Fukuyaman Identiteetti ja identiteettipolitiikka

Kun Kundera tutkii yksilön identiteettiä, amerikkalainen **Francis Fukuyama** (s. 1952) tarkastelee teoksessaan Identiteetti (2018, suomeksi 2020) identiteettipolitiikkaa. Fukuyama julkaisi vuonna 1992 Hegelin ”historian lopun” ajatuksella leikittelevän teoksen ”Historian loppu?”, jossa hän kuvasi liberaalin demokratian historiallista voittoa sosialismista. Sen jälkeen hän on julkaissut useita ihmiskunnan poliittista järjestäytymistä käsitteleviä teoksia.

Fukuyama korostaa, että nationalismi ja uskonto eivät ole menettäneet voimaansa maailmanpolitiikassa. Tulkintansa avaimeksi Fukuyama nostaa *thymoksen*, vanhan kreikkalaisen käsitteen, joka tarkoittaa sitä osaa sielusta (tai persoonasta), joka kaipaa arvonsa tunnustamista. Isothymia on vaatimus saada arvostusta yhtäläisesti muihin ihmisiin verrattuna, ja megalothymia on halua tulla tunnustetuksi ylivermaisena. Esimerkiksi megalothymiasta kärsivä Donald Trump osasi käyttää hyväkseen isothymiasta kärsivää, asemansa heikkenemisen havainnutta valkoihoista alempaa keskiluokkaa.

Thymos on Platonin (427–347 eKr.) käsite, jolla filosofi tarkoitti kiukun ja ylpeyden tyyssijaa, kiihtyvää sielun osaa, joka ohjaa ihmistä kohti arvokasta ja kunniakasta toimintaa. Fukuyamalla se liittyy tunnustuksen ja arvostuksen saamiseen: muiden arvostus tai sen puute tuottaa thymoksessa ylpeyttä tai häpeää, tyydytystä tai kaunaa.

Fukuyama muistuttaa, että identiteetti tuli keskusteluun psykologi Erik H. Eriksonin (1902–1994) terminä 1950-luvulla ja identiteettipolitiikka vasta 1980- tai 1990-luvun kulttuuripolitiikan myötä. Ne ovat nuoria ilmiöitä, meidän aikamme sanoja. Hän määrittää, että identiteetti rakentuu erottelusta ja jännitteistä oman sisäisen ”varsinaisen minuuden” ja ulkopuolisen maailman sosiaalisten sääntöjen ja normien välillä. Sisäinen minuus on ihmisen arvokkuuden perusta, mutta ulkomaailma ei aina sitä täysin tunnusta. Kuitenkin sisäinen arvokkuuden tuntemme kaipaa tunnustetuksi tulemista. Jos arvostusta ei tule, ihmisestä tulee tyytymätön.

Identiteettipolitiikka tarkoittaa politiikan hienovaraista jäsentymistä identiteettien ympärille. Demokratioissa politiikan tehtävä on huolehtia, että kaikkien edut otetaan huomioon ja oikeudet toteutetaan. Joidenkin ryhmien oikeudet jäävät kuitenkin toteutumatta. Tällöin huomiotta jääneen ryhmän identiteetti korostuu.

Toinen tapa ymmärtää identiteettipolitiikka on nähdä se politiikaksi, jossa identiteetit otetaan varsinaiseksi asiaksi. Oikeudet ja edut pyritään sitomaan ryhmäidentiteetteihin, jolloin se, kenen hyväksi vaaka kallistuu, voi muodostua sattumanvaraiseksi.

Fukuyaman oma käsitys on edellisten välimaastossa. Häntä kiinnostavat erityisesti syyt, miksi edellinen malli on alkanut korvautua jälkimmäisellä.

Ihmisen sisäisen ja ulkoisen minuuden välinen ero alkoi vahvistua reformaation ja valistuksen välissä. Syntyi moderni ihmiskäsitys, jossa jokainen ihminen on ainutlaatuisuudessaan arvokas yksilö. Alettiin kysyä: kuka minä olen? Käsityksen juuret Fukuyama jäljittää Martti Lutheriin ja Jean-Jacques Rousseau'hon. Missä reformaattori opetti sisäisen minuuden merkitystä, siinä valistusromantikko vaati yhteiskuntaa tunnustamaan yksilön erityisyyden.

Fukuyaman kritiikki nykypäivän identiteettikuohuntaan osuu sekä populistiseen nationalismiin että yhteiskuntaa sirpaloivaan vähemmistökeskeisyyteen. Varmuuksien menettäminen, minuuden kadottaminen ja sosiaalisten suhteiden katkeaminen ovat Fukuyaman mielestä olennainen syy nationalismiin voimistumiseen. Nationalismi samoin kuin islamismi ilmentävät alistetun tai tukahdutetun ryhmäidentiteetin pyrkimystä saada julkista tunnustusta ja arvostusta. Ne auttavat ihmisiä ymmärtämään yksinäisyytensä ja hätänsä syitä sekä rajaamaan ulkopuolelle ne, jotka ovat muita ja toisenlaisia.

Varsinaiset ongelmat eivät ole materiaalisissa asioissa vaan näkymättömäksi tulemisessa ja arvostuksen menetyksessä. Uusnationalistit, populistit ja kiihkeät uskonnolliset ryhmät ovat käyttäneet avautuneen tilanteen hyväkseen. Nationalisteille syntipukit ovat maahanmuuttajat ja maahanmuuttoa edistänyt eliitti, islamisteille länsimaiset liberaalit arvot ja lännen valta-asema.

Länsimaissa vahvistui 1900-luvun lopulla ajatus, että julkisen vallan tehtävä on pikemminkin luoda mahdollisuudet ihmisen sisäisen minuuden täydelle toteuttamiselle kuin suojella yksilöiden perimmäisiä oikeuksia. Omanarvontunnon merkitys kasvoi, kun itsensä toteuttamisesta tuli keskeistä. Uskonnon roolin yhteiskunnassa otti terapia, ja uskonto itse muuttui lähemmäksi terapeutista toimintaa.

Yhteiskunta alkoi jakautua yhä pienempiin tunnistettaviin ryhmiin, jotka kielsivät ulkopuolisilta oikeuden puhua heidän äänellään tai puolestaan. Ryhmät alkoivat määrittää

kokemusta ja oikeaa, ryhmän hyväksymää puhetta siitä. Henkilökohtainen ja poliittinen limittyivät toisiinsa ja usko jaettuun todellisuuteen alkoi heikentyä.

Vasemmistossa alettiin innostua erilaisista alakulttuureista, elämäntavoista ja maahanmuuttajien oikeuksia korostavasta monikulttuurisuudesta. Haluttiin tukea valtakulttuurista sivuun jääneiden syrjäytyneiden ryhmien yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon toteutumista.

Uusi nationalistinen radikaalioikeisto omaksui perinteisen vasemmiston tapoja.

Epävarmuudessa eläville kerrottiin, että he ovat kansainvälisen muuttoliikkeen, globaalin markkinatalouden tai eurooppalaisen integraation uhreja. Alennustilan aiheuttanut järjestelmä, poliittinen eliitti ja valtamedia oli syrjäytettävä, koska se ei huomannut kansan hätää eikä ollut kiinnostunut perinteisten arvojen kannattajista.

Jonathan Gloverin Inhimillisuus ja moraali-identiteetti

Englantilainen Jonathan Glover (s. 1941) on etiikkaan erikoistunut filosofi, jonka tunnetuin teos Ihmisuus ilmestyi vuonna 1999, suomeksi vuonna 2006. Sen alaotsikko on: 1900-luvun moraalihistoria. Teosta voisi kutsua myös epäinhimillisyyden historiaksi. Aivan kevyttä luettavaa se ei ole.

Glover kiinnittää huomionsa tribalismiin, ihmisten heimotunteeseen tai heimouttamiseen. Ajaudumme helposti erottelemaan oman viiteryhmämme ”muista”. Näistä toisista on helpompi olla välittämättä. Heitä kohtaan voidaan olla passiivisesti välinpitämättömiä tai aktiivisesti julmia. Tribalismi kehittyy herkästi poissulkevaksi nationalismiksi tai rasismiksi.

Glover etsii kuitenkin päinvastaista käyttäytymistä, ihmisen moraalisuutta. Se perustuu hänen mukaansa moraaliressursseihin, inhimillisiin tarpeisiin ja psykologisiin taipumuksiin, joiden takia toisista välittäminen on ihmiselle luonnollista. Moraaliressurssit kuuluvat ihmisyyteen, minkä takia moraali ei Gloverin mukaan katoa, vaikka lakattaisiin uskomasta moraalin olemassaoloon.

Moraaliressurssit Glover jakaa inhimillisiin reaktioihin ja moraali-identiteettiin. Reaktioita ovat ihmisarvon kunnioitus ja myötätunto. Moraali-identiteetti on puolestaan sitoutumista hyvinä pidettyihin asioihin. Jotkut osaavat kertoa nämä sitoumuksensa, toisilla ne nousevat esiin vasta kun ne ovat uhattuina. Moraali-identiteetin taju rohkaisee vastustamaan vääryyttä.

Moraali-identiteettiä voidaan kuitenkin heikentää ja murentaa. Se voi olla hauras ja heiveröinen niin kuin omatunto.